

מז המיצור

מקורות ללימוד ביתי ליום הכיפורים התשפ"א

עריכה: הרבנית ד"ר מיכל טיקוצ'ינסקי, בועז אורדמן

יום כיפור הבא עלינו לטובה יהיה שונה השנה. על מנת למנוע את התפשטות המגיפה חובה עלינו לקצר את התפילות ואת השהייה בבתי הכנסת.

אי לכך לצערנו, אנו צפויים למצוא את עצמנו השנה מול יום-כיפור דל יותר בתוכן. בכל שנה אנו רוב היום בבית הכנסת שרויים בתפילות ותחנונים, בזיכור הנפש ובגמיעת מתיקותו של יום המחילה הגדול הזה. במצב החדש יתפנה זמן רב ויש סיכוי שיוחמץ היום הזה בשינה או במשחקי קופסא משפחתיים שמטרתם: "להעביר את הצום". אין חדש תחת השמש, וחמור מכך, בגמרא במסכת יומא מתואר שבזמן שביית המקדש היה קיים, כשהכהן הגדול היה עומד בקודש הקודשים ברגעי שיא ובפסגת הקדושה, אלו שלא נכחו בהר-הבית ולא התרכזו בעבודת הקרבנות והשעירים של אותו היום היו שרויים בבטלה. והבטלה מביאה לידי שעמום המביא לידי הרהור ולידי חטא. בניגוד ליקירי ירושלים שלא היו ישנים כל הלילה כדי לעורר בקולם את הכהן הגדול, בשאר הארץ ובחול היו חוטאים. (עי' יומא, יט, ב).

אמנם, משחק ושינה הם דברים מועילים, ובודאי שאינם חטאים, וככל הנראה בפועל השנה חלק מן היום יוקדש להם. אבל, כדאי וראוי למצוא כיצד להעשיר את הזמן הפנוי גם בתוכן ומשמעות. כדי שנוכל להעשיר בתוכן את היום הזה, החלטנו להכין עבורכם מקורות ללימוד, רעיונות למחשבה שיעמדו במרכז 'השולחן' המשפחתי ביום הכיפורים ויעוררו את הלבבות לדיון מעמיק במשמעות היום הקדוש הזה, כל משפחה כפי כוחה. וימלא פינו תורה כתפילה.

גמר חתימה טובה, רבני ורבניות בית הלל

המשנה במסכת יומא (פה ע"ב) אומרת: "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו". מי שפגע בחברו צריך לרצות את חברו ולפייסו. ניסוח אחר מופיע במשנה שמתייחסת לפיצוי שחייב מי שחבל בחבירו והזיק לגופו. המשנה קובעת שלא די בפיצוי ויש צורך בבקשת מחילה: "אע"פ שהוא נותן לו אין נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה..." (בבא קמא צב ע"א), בעוד שבמשנה ביומא נאמר "ריצוי" במשנה בבבא קמא נאמר "מחילה".

האם המחילה והריצוי הם מילים נרדפות או שמא יש להן משמעות שונה?

ננסה לבחון סוגיה זו דרך סיפור יוסף ואחיו. סיפור המכירה של יוסף מסתיים בבקשת המחילה של אחי יוסף. הבקשה הזו מופנית ליוסף לאחר מות יעקב וקבורתו בארץ ישראל. הנה לשון הדיאלוג ובקשת המחילה (בראשית, טז - טז - טז):
וַיֵּצְאוּ אֶל יוֹסֵף לְאָמֵר אֲבִיךָ צְנִיחָה לְפָנֶי מוֹתוֹ לְאָמֵר: כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנָא שָׂא נָא פֶשַׁע אַחִיךָ וְחַטָּאתָם [...] וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיִּבֶךְ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֲלֵיוֹ: [...] וְעַתָּה אֵל תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת טַפְכֶם וַיִּנַּחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם:

בפסוקים נאמר שיוסף מנחם את אחיו, אך לא נאמר שהוא מוחל להם. רבנו בחיי מעיר על כך:

[...] והנה אחיו בקשו ממנו מחילה, ולא באר הכתוב שמחל להם, וכבר בארו רז"ל: (ב"ק צב א) שכל מי שחטא לחברו ועשה תשובה אינו נמחל לעולם עד שירצה את חברו, ואף על פי שהזכיר הכתוב: וינחם אותם וידבר על לבם, שנראה בזה שהיה להם רצון מיוסף, מכל מקום לא ראינו שיזכיר הכתוב מחילה ביוסף, ולא שיוודה להם שישא פשעם ויחטאתם, ואם כן מתו בעונשם בלא מחילת יוסף.

מה בקשו האחים מיוסף ומה היתה תגובתו של יוסף? כיצד מפרש רבנו בחיי את הדיאלוג? האם יוסף מחל לאחים? רבנו בחיי מבחין בין ריצוי למחילה. נסו לחשוב! מה ההבדל בין מחילה לריצוי?

בין התפייסות למחילה

הרב מאיר נהוראי

תיאור יפה לקושי שקיים במחילה מתואר בסיפור אודות רבי אליהו לופיאן זצ"ל בספר 'עלי שור' (ח"ב עמ' רמ-רמא):

מעשה בהגה"צ ר' אליהו לופיאן זללה"ה שבא אדם לפניו ובקש מחילתו על שדיבר עליו שלא כהוגן. הגרא"ל הכריחו לספר לו בדיוק מה אמר עליו, ואחר ששמע את דבריו הגיב: "אכן, דבר קשה הוא ואינני יודע אם אוכל למחול לך. אבל תחזור אלי עוד שבועיים ועד אז אלמד הרבה מוסר על זה, אולי אצליח למחול לך בלב שלם". הלה הזדעזע לשמע הדברים... והלך לו בפחי נפש. בעוד שבועיים חזר אל הגרא"ל, ואז קיבל פניו בשמחה ובישר לו: "ב"ה למדתי הרבה מוסר והצלחתי לפעול אצל עצמי למחול לך בלב שלם, והנני מוחל לך במחילה גמורה..." על מחילה אמיתית צריכים לעבוד... למחות כל רושם של קפיידא מן הלב, כך שלא יזכרו עוד לעולם את פגיעת האיש הזה.

מדוע אם כן, צריך לעבוד כל כך קשה על מחילה? מה היא תובעת מהאדם?

ניסינו להצביע על כך, שמחילה קשה מפיוס. רבנו בחיי סבור שיוסף לא מחל לאחיו, אלא רק התפייס איתם. אמנם המעשה הנוראי שעשו אחיו כלפיו לא איפשר ליוסף למחוק את העבר ולמחול, אבל הוא הצליח להתגבר על רגשותיו ולהתפייס על מנת לשמור על שלמות המשפחה.

לסיכום, מה ההבדל בין פיוס (ריצוי) למחילה? מדוע המחילה אינה אפשרית בכל אירוע שנפגעת ממנו?

ברגעי השיא של יום הכיפורים אנו נמצאים בבית הכנסת. באותן שעות מרבים אנו בתפילה בציבור אולם השנה מן הסתם נשהה יותר בבית מבכל שנה. זו הזדמנות לעבודה מסוג אחר בעיצומו של יום הכיפורים. ננסה להרהר ולחשוב ביום הכיפורים אם חלילה נפגענו מפלוני הקרוב אלינו. אם ניזכר באירוע חריג, שבמהלכו נפגענו, ננסה להתפייס, דהיינו, לוותר לפוגע ולהמשיך לדבר אתו, ואם נצליח אפילו למחול לו, דהיינו, למחוק את הפגיעה כאילו לא קרה מאומה, הרי שזו תהיה עבודה משמעותית מאד בעיצומו של יום הכיפורים. כל המעביר על מידותיו הקב"ה סולח ומוחל לו.

התורה מצווה להתענות בעשור לחודש השביעי, לשובת בו ולקיים מגוון מעשים בקודש באותו יום. התורה שבכתב אינה תולה את היום הזה באירוע מסוים מתולדות עמנו. חכמים (בתענית ל ע"ב ובמקומות נוספים) חישבו ומצאו כי בתאריך זה, י' בתשרי, אלוקים כיפר לישראל על חטא העגל ונתן להם את הלוחות השניים. שני חגים בלוח השנה שלנו מציינים אפוא את מתן התורה: בחג השבועות מציינים את יום קבלת התורה בחודש השלישי לצאתם ממצרים; ואילו יום הכיפורים הוא יום מתן הלוחות השניים, לאחר שה' נתרצה לתחנוני משה.

בידוד בנקרה הרבנית שרה פרידלנד בן ארזה

לצדיקים, שצופין בו מסוף העולם ועד סופו... וזה סוד כניסת משה רבינו ע"ה מראש הצור לנקרת הצור ששם יוכל לראות בשעת ההעברה כבחלום וצפיית העובר". רבי צדוק הכהן מקביל בין ההתגלות של משה בהיותו בנקרה לצפייתו החלומית של העובר מסוף העולם ועד סופו בעודו נתון ברחם אמו, ונר דלוק לו מראשותיו. לפי האגדה שהוא מביא ממסכת נידה, זהו מגע ראשוני ונקי בתורה כולה ובהוויה כולה.

מה אומר לך הדימוי של יום הכיפורים ככניסה לרחם? האם הוא מזכיר לך חוויית יום כיפור מסוימת?

משה שב אל נקודת המפגש העוברית עם ה'. במסעו האישי, הבודד, הוא מייצג את החוטאים השבים אל נקודת הראשית. המפגש המתקן והמכפר עם אלוקים נעשה בתנאים של בידוד. האדם נסוג מן החברה ופונה אל הרחם, אל הפוטנציאל הנקי שלו. מתוך השיבה וההשתהות שם יוכל מי שהסתבך בנפתולי החיים להיטהר, להתחדש ולהיוולד מחדש.

לא רק ביסוד האירוע החד-פעמי שכונן את יום הכיפורים ישנו מפגש רחמי כזה. כך אומרת המשנה המסיימת את מסכת יומא, המסכת העוסקת ביום הכיפורים (משנה יומא ח, ט):

"אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין, ומי מטהר אתכם? אביכם שבשמים, שנאמר (יחזקאל לו): "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם". ואומר (ירמיה יז): "מקוה ישראל ה"; מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל".

מה משמעות המילה 'מקוה' בפשט הפסוק מירמיהו, וכיצד דורש אותה רבי עקיבא?

יום הכיפורים צופן תקווה למפגש עם אלוקים. המשנה החותמת את מסכת יומא מתארת את אלוקים כמקוה טהרה. הטבילה בעיצומו של יום הכיפורים, כמוה כטבילה באלוקות, ואולי דומה היא גם לשרייתו הקדמונית של העובר במי השפיר.

חשבו יחד: כיצד נמנף את אילוצי יום הכיפורים השנה – ההרחקה החברתית, החיץ שבמסכות, קיצור התפילות וגלייתן מבתי הכנסת, תפילות מן הבידוד – כדי לחוות את יום ההתגלות בנקרת הצור?

עיינו בפרשיות שני המעמדות – מתן התורה הראשון (שמות יט, טז-כ, יט) ומתן הלוחות השניים (שמות לג, יט-לד, ז), והשוו ביניהם מבחינת אופיים ומיקומם.

בשני המעמדות הללו ניתנה תורה, ובשניהם נגלה אלוקים לאדם, אך אופי ההתגלות שונה בתכלית.

במעמד הראשון, הוציא משה את העם כולו מהמחנה לקראת האלוקים. בתחתית ההר התייצב העם החרד, אפוף עשן וקולות שופר, וקול ה' עליו בכוח.

כארבעה חודשים מאוחר יותר, לאחר שנכשלו ישראל בעגל וכמעט שנמחה שם מתחת השמים, מתרחש מעמד אינטימי. את המעמד הגדול, הפומבי, הרב-חושי, הבווער, המרעים והמעונן שעורר בעם חרדת מוות, החליף מעמד אישי, בודד וצנוע, גם הוא בהר סיני, אלא שבו ה' בודד את משה בתוך נקרה בבטן הצור.

היזכרו בחוויה של נוכחות אלוקית בחייכם. היכן היא אירעה בפועל? אילו הייתם נוטעים אותה במחזה פרי דמיונכם, היכן הייתם ממקמים אותה?

כך כותב רבי צדוק הכהן מלובלין על הכנסת משה לתוך נקרת הצור (קדושת שבת ז):

"וענין ההטמנה במערה זו היא חזרת האדם בסוד העיבור כאלו הוא סגור בבטן אמו שלא יצא לאויר העולם. ושם נר דלוק על ראשו, שצופה בו מסוף עולם ועד סופו... וכמו שמובא (נידה ל): מקרא ד"בהלו נרו [עלי ראשי לאורו אלך חושך]", שהעובר צופה ומביט ברחם מסוף העולם ועד סופו לאור הנר הדלוק לו על ראשו, והוא נר ה' נשמת אדם, שהוא חלק מאור הגנוז

פעם אחת במוצאי יום הכיפורים אמר רבי לוי יצחק מברדיטשוב לאחד מחסידיו:

"אני יודע מה התפללת ביום הכיפורים הזה.

בתפילת מעריב וכל נדרי התפללת לה' שיינתן לך השנה כבר בתחילת השנה את הכסף שאתה מרוויח לפרנסתך במשך שנה שלמה – כאלף רובל – כדי שתהיה פנוי בשאר השנה לעסוק בתורה ובתפילה.

בתפילת שחרית חשבת שאם יהיו לך אלף רובל, סכום גדול בבת אחת, כבר בתחילת השנה אתה ודאי תשתמש בהם למסחר נוסף ושוב תהיה טרוד בענייני מסחר בהמשך השנה, ותהיה פחות פנוי לתורה ותפילה. ולכן התפללת שה' יתן לך בכל חצי שנה חמש מאות רובל.

בתפילת נעילה שוב חשבת שחמש מאות הוא סכום גדול ותשקיע אותו בעסקים נוספים, ולכן התפללת שה' יסדר לך להרוויח בכל רבע שנה 250 רובל. כך הראש שלך יהיה פנוי ביתר הזמן לתורה ותפילה.

אבל בשמים, אמר ר' לוי יצחק, השיבו על בקשותיך כך: 'מי אמר לך שאנו מחפשים דווקא את לימוד התורה ואת תפילותיך?' אולי אנו רוצים דווקא את הטרדה ובלבולי הראש שלך?"

לפגוש את ה' מתוך הטרדה והבלבול הרב ד"ר תני פיינטוך

מה מבקש החסיד? איך הוא מעוניין שחיו יראו? מה תפיסתו לגבי היחס בין העסקים ללימוד תורה ותפילה? איזה סוג של מרחב הוא מנסה לייצר עבורם בחייו? איך נבין את דברי ר' לוי יצחק? מה רוצים מהחסיד בשמים?

אם חוזרים לתפילות החסיד ביום כיפור – איזה סוג של תפילות היו אלה? כמו שהוא מבקש שיהיו במשך השנה, או דווקא מהסוג שר' לוי יצחק מדבר עליו?

משהו על תפילותינו בשנה הזו: בשנה זו, שבה הרבה דברים לא קרו כמתוכנן, ורבים מאיתנו מוטרדים ומגששים את דרכנו בערפל של אי-ודאות, אפשר לחכות שהדברים ירגעו ויסתדרו והסדרים ישובו על כנם, ונקדיש את הזמן במסודר ובנחת לתפילה ותורה. או – להחליט שזה סוג המפגש שיש לנו השנה עם ה'. בתוך הערפל. וליצור תפילות חדשות מתוך המצב הפנימי האחר הזה.

ועוד כמה נקודות למחשבה, המצביעות על כך שהמפגש עם ה' ביום הכיפורים באופיו ובטבעו הוא מתוך גישוש וערפל:

המפגש האינטימי של הכוהן הגדול ביום הכיפורים עם ה' בקודש הקודשים נעשה בתוך ענן הקטורת – "כי בענן אראה..."

ואולי שייכות לכאן גם השורות הבאות מתוך תורה קטו של ר' נחמן בליקוטי מוהר"ן: "כי בתקף המניעות בעצמן נסתר השם יתברך, ועל ידי המניעות בעצמן דיקא יכולין להתקרב להשם יתברך, כי שם נסתר הוא יתברך כנ"ל, ומשה נגש אל הערפל, שהוא המניעה כי שם הא-לוהים כנ"ל"

#פותרים שנה אחרת

באתר בית הלל ובפייסבוק
תמצאו הדרכות והמלצות
נוספות שיסייעו לחווית
חגי תשרי לקהילות,
משפחות ויחידים

ליירך את יונה

הרבנית ד"ר מיכל טיקוצ'נסקי

ספר יונה נקרא בשעת מנחה של יום הכיפורים, בנקודת אמצע - לפני ההתעלות של יציאת היום בתפילת הנעילה ולאחר המאמץ הגדול של עבודת היום, בדיוק בשעה שבה יש הפוגה לחשוב ולהשתהות על מהותו של יום. סיפורו של יונה הוא חידתי ועוצמתי גם יחד. כסיפור הוא מבקש וקורא לנו לשקוע בתמונות המובאות בו אחת לאחת ולהבין את המסרים בדרך אחרת שאינה עוברת ישירות דרך החשיבה הלוגית אלא דרך הלב והדמיון.

כידוע, יונה יורד אל הנמל, אל ירכתי הספינה ומשם הוא מוטל לים. הירידה הפיזית שלו תחת ההצהרה הברורה של בריחה מה' מסמלת, ספרותית, את הירידה הרוחנית שלו. וכשהוא יורד את ירידתו האחרונה והדרמטית לעמקי הים הוא מתגלגל לבטנו של הדג. המלבי"ם מעיר על הפלא שבהימצאותו של יונה במעי הדג הערה חשובה. ואלו דבריו:

הזמין במקום הזה דג גדול שבלעו כולו שלם ולא שבר עצמותיו, וזה ידוע שמן הנמנע שיחיה אדם במעי הדג אפילו שעה אחת, שהאדם צריך שאיפת רוח קר מבחוץ.

מהי שאלת המלבי"ם? מה מפתיע בשאלה?

נדמה שהמלבי"ם מחזיר אותנו מהסיפור אל המציאות, מה מרוויח המלבי"ם מן השאלה הזו?

על מנת לפתור את הקושי מציע המלבי"ם תשובה:

אולם, באשר כבר נגזר עליו מיתה ונחשב כאילו נולד שנית שם לו ה' טבע העובר הנוצר ומתקיים ט' חודשים במעי אמו מבלי שאיפת רוח...

כיצד פותר המלבי"ם את הקושי שהציג? האם הפתרון רעיוני או מציאותי לדעתכם? אם הוא פתרון רעיוני, מה הוא מסמל? אם הוא מציאותי, מה מזהה המלבי"ם בהנהגתו של יונה שהופכת אותו לדעת המלבי"ם לדמות חדשה להבנתכם? האם יונה עבר מהפך? איתחול? מהו?

אפשר ורצוי לחזור אל ספר יונה ולבחון את תשובותיכם מתוך הנאמר בספר. למשל, הפסוקים הפותחים את פרק ג - נדמה שאלו ממש פסוקי פתיחה חדשים לספר. הסיפור נשמע לפחות בתחילתו שונה בתכלית.

בתווך שבין החלק הראשון והשני, בפרק ב', מצויה תפילתו של יונה שנאמרת משאל תחתיות. כדאי לעיין בתפילה הזו, משום שהיא לכאורה נקודת המפנה בספר. בחינה של תפילה זו, מה יש בה ומה אין בה, תתן לנו נקודת אחיזה להבין את הספר ואת התהליך שיונה עובר.

תוכלו לגלות שאין בתפילה חרטה או הודאה בחטא. אם כן, התפילה שבמרכז הספר אינה מתעדת חזרה בתשובה כמצופה. יחד עם זאת, ברור שיונה עובר תהליך במעי הדג. התהליך הזה הוא שמלווה אותו ליציאה המחודשת לחיים.

מה שנגלה אלינו מן התפילה וממה שמתרחש לאחר מכן הוא הצד של השינוי שעובר יונה. יונה בורח מה' ונזכר בו במעי הדג. מעי הדג מעניקים לו את האפשרות לחזור אל ההיולי, אל נקודת הראשית שלו-עצמו. שם כשהוא נטול צרכים פיזיים בסיסיים, כשהוא משולל עיונים פילוסופיים מעמיקים, ושאלות לאומיות גדולות אינן מעיקות עליו הוא זוכר את ה'. נוכחות ה' מתגלה אליו בצורתה הראשונה ביותר של עצם היבראו. שם, במקום שבו רק נשמת אלוקים באפו מפעמת, הוא מגלה שה' בקרבו. יונה הנולד מן הדג מסוגל לראות את העולם מן ה"קישקעס" (=מעיים) ולא רק מן המוח. יונה הנולד מן הדג מסוגל לראות שהעולם אינו מתנהל במידת האוטופיה ואינו מתקיים ממהפכות של צדק היסטורי, הוא רואה את הייסורים המוחשיים המבקשים חנינה. את טלטלת האדם על גלי החיים, את הכלא שבו האדם נתון. והוא מבין שהאדם זקוק לחסד, למבט מגבוה.

הצדק הוא איטי וממושך, נסתר ומודחק. בעיצומו של יום נפנה לה' ונתפלל: אנא נהל את עמך ברחמים גדולים, והמצא להם והצילם גם כשהם שקועים בתהום רבה.